

Izvorni znanstveni članak

316.334.3(497.5)

316.75(497.5)

Izborne orijentacije i ideologijski sukobi tijekom Drugoga svjetskog rata. Značenje političke biografije obitelji*

IVAN ŠIBER**

Sažetak

U radu se analizira utjecaj "političkih biografija" obitelji tijekom Drugoga svjetskog rata na preferenciju određenih stranaka. Ustanovljeno je da oko 50 % ispitanika ima jednoznačnu političku biografiju pripadanja bilo partizanskom pokretu, bilo snagama Nezavisne države Hrvatske. Oni pojedinci koji imaju političku biografiju u okviru "NOB" znatno negativnije procjenjuju hrvatsku državu tijekom Drugog svjetskog rata i Antu Pavelića, pozitivno ocjenjuju Josipa Broza, mnogo su manje religiozni i preferiraju stranke lijevice. Oni pojedinci koji imaju "NDH" biografiju, pozitivno ocjenjuju hrvatsku državu tijekom Drugog svjetskog rata i Antu Pavelića, negativno ocjenjuju Josipa Broza, znatno su religiozniji i biraju stranke desnice.

Pojedinci čije su obitelji bile izvan sukoba ili imaju "miješanu" političku biografiju, umjereno su religiozni i pretežno biraju stranke centra.

Uz kontrolu političke biografije pokazuje se i izrazito značajan utjecaj stupnja religioznosti na izbor političke stranke.

"Mrtvi kao mora pritišću mozak živih"

K. Marx

Uvod

Postoje dramatični događaji u povijesti pojedinih naroda koji ostavljaju trajne posljedice u svijesti budućih generacija i koji, na izvjestan način, predstavljaju kamen međaš u razumijevanju latentnih i manifestnih konflikata. Posebno su značajni oni događaji u kojima je došlo do masovnog sukoba unutar pojedinog naroda, sukoba koji imaju karakteristike građanskog rata. Francuska revolucija, koja se u europskoj političkoj misli uzima kao početak suvremene političke povijesti, predstavljala je snažan i krvavi

*Napomena: rad je dio istraživačkog projekta "Političko ponašanje birača i utjecaj ideoloških rascjepa na strukturiranje političkog života", koji je financirao institut Otvoreno društvo Hrvatska.

**Ivan Šiber, redovni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Socijalna i politička psihologija.

sukob ne samo različitih političkih ideja, pojedinih staleža, već i različitih regija tadašnjeg francuskog kraljevstva. Sudjelovanje pojedinih članova porodice prije više od dva stoljeća u tom sukobu smatra se da i danas do izvjesne mjere utječe na suvremene političke orijentacije i izbor pojedinih stranaka (Todd, 1984.). Građanski rat u SAD, odnosno sukob Sjevera i Juga, što se u SAD uzima kao početak suvremene povijesti (Janda et al., 1989.) također je onaj događaj koji je obilježio stanovite “rascjepe” u političkim opredjeljenjima. Svakako da su ta zbivanja, u suvremenim uvjetima, izgubila onaj emocionalni naboj i konkretan sadržaj koji je bio uzrok sukoba, ali je ostala “obiteljska tradicija”, svojevrsna vjernost i uspomena koja se prenosi s koljena na koljeno. Masovna useljavanja u SAD u velikoj su mjeri marginalizirali taj fenomen, ali kod “starosjedilaca” (u mjeri u kojoj je taj pojam uopće relevantan za SAD!) još uvijek je ta tradicija prisutna.

Na ovim hrvatskim prostorima takav “traumatski” značaj imala su i imaju zbivanja tijekom Drugoga svjetskog rata. Vjerojatno ne postoji u Europi zemlja i narod kod koga je unutarnji sukob bio tako vehementan, s tako različitim i suprotstavljenim opredjeljenjima i posljedicama. Nastanak fašizma u Italiji i Njemačkoj te pokušaj stvaranja “novog poretka” u Europi doveo je do kapitulacije tadanje Kraljevine Jugoslavije, uspostave NDH, prepuštanja golemog hrvatskog teritorija Italiji, ali i snažnoga partizanskog pokreta otpora. Ne ulazeći u sve različite razloge političkog opredjeljenja (na strani NDH želja za uspostavom nacionalne države, snažnoga revanšizma uz prihvaćanje i provođenje “rasnih zakona”, konformizma, građanske poslušnosti i odaziv na mobilizaciju; na partizanskoj strani otpor zločinima, otpor talijanskoj okupaciji velikog dijela hrvatskog teritorija, šansa za ostvarenje jednog ideologijskog - komunističkog projekta, s vremenom i svijest o NDH kao gubitničkoj poziciji, mobilizacija nakon pada Italije i sl.), činjenica je da se danas, nakon više od 50 godina, sva ta različitost opredjeljenja sve više svodi na dvije, međusobno suprotstavljene i isključive opcije. Budući da su još uvijek živi i neposredni sudionici, kao i djeca (danas već postariji ljudi), koji imaju neposredna negativna iskustva i osobna stradanja, ta međusobno suprotstavljena opredjeljenja ispunjena su snažnim emocijama i uzajamnim diskvalifikacijama. S vremenom ta će oštrina sukoba blijediti, ali će i dalje utjecati (u vrijeme krize više, u stabilnim vremenima manje) na politička opredjeljenja novih generacija. Pri tome će se izgubiti onaj, za sada još uvijek snažno prisutan, emocionalni naboj i isključivost, ali će ostati osjećaj pripadnosti određenoj tradiciji. Ne mislimo time na potpunu determiniranost političkog ponašanja traumatskim iskustvima prošlosti, već samo na utjecaj koji će se vjerojatno smanjivati, ali će još dugo biti prisutan.

Motivacija i politička socijalizacija

Analizirajući “obiteljsku političku biografiju” kao jednu od veoma značajnih odrednica političkog opredjeljenja, valja imati u vidu općenito moguće motivacijske uzroke ponašanja i opredjeljenja u politici. Prema Heberleu (1951.), moguće je razlikovati četiri osnovna tipa motivacije:

1. *Ciljno-racionalna motivacija.* Pojedinaac ulazi u neku stranku jer ima pozitivan stav prema njenom programu i prihvaća njezine ciljeve. Ovdje se polazi od pretpostavke racionalne osobe, koja samostalno i kritički vrednuje informacije i na osnovi toga se opredjeljuje. Vjerojatno ne treba posebno isticati da je ovo izrazito pozitivan motiv opredjeljenja, da ga ujedno pripadnici pojedinih stranaka najčešće navode (Grdešić 1991., str. 58), ali nismo posve sigurni da je i stvarno odlučujući, barem za većinu članstva, a pogotovo biračko tijelo.

2. *Instrumentalno-racionalna motivacija.* Pojedinaac pristupa stranci, nadajući se da će samim tim dobiti određenu korist. Ovdje nije riječ o tome da će opća politika i aktivnost stranke dovesti do stanovitih društvenih promjena u sklopu kojih će se promijeniti i položaj pojedinca, već isključivo da pripadnost stranci nosi sa sobom i određene privilegije za konkretnog pojedinca. Imajući na umu dobro poznate kriterije moralno-političke podobnosti (u jednostranačkom sustavu eksplicitne, a u višestranakačkom implicitne!), ovakav tip motivacije je vrlo čest.

3. *Tradicionalna motivacija.* Ovdje je riječ o rezultatu političke socijalizacije u određenoj, prije svega roditeljskoj sredini, koja formira pozitivne ili negativne stavove prema pojedinim strankama. Isto tako kao što se često kaže da je “čovjek politički ono što je socijalno” (svojevrсна parafraza Marxa, ali prisutna i kod brojnih drugih autora, npr. Lazarsfeld et al. 1948.; Eysenck 1953.), može se reći da je pojedinac vrlo često politički ono što su mu roditelji. Riječ je o svojevrsnom obiteljskom (političkom) naslijeđu koje određuje političke preferencije.

4. *Emotivno-afektivna motivacija.* Ovaj tip motivacije zasniva se na osobnim iskustvima pojedinca u vezi s konkretnim osobama ili grupama koje su već uključene u pojedine stranke. Riječ je o pozitivnim, ali i negativnim osjećajima koji dovode do određenog izbora. Često je opredjeljenje zbog karizmatičkih ličnosti, ali i ovisno o utjecaju pojedinih ličnosti iz neposredne socijalne okoline pojedinca koje su za njega značajne (tzv. referentne ličnosti).

Imajući u vidu specifičnu ukupnu situaciju u Hrvatskoj (kako socijalnu tako i ekonomsku, političku, ali i vrijednosnu), proces tranzicije koji je zajednički svim zemljama srednje i istočne Europe, ali i okolnosti uvjetovane, s jedne strane, raspadom nekadašnje složene države, a s druge, agresijom i obrambenim ratom novouspostavljene samostalne države, teško je očekivati da će egzistencijalni uvjeti života i na njima temeljena ciljno-racionalna motivacija usmjeravati političke preferencije. Tzv. pretpolitičko

društvo, znači društvo koje se više temelji na strastima nego na konkretnim egzistencijalnim interesima, po svemu sudeći je nužna etapa u tranziciji k demokraciji i složenim uvjetima civilnog društva. Imajući to u vidu, razumljivo je zašto u aktualnoj hrvatskoj situaciji naglašavamo ulogu “tradicionalne” motivacije - utjecaja obiteljske tradicije, što u našim konkretnim uvjetima prije svega znači utjecaj političke biografije tijekom Drugoga svjetskog rata.¹ Prilikom naglašavanja značaja te tradicije imamo u vidu i tzv. traumatsko iskustvo kao mehanizam formiranja stavova (Allport, 1935.). Pod time se podrazumijeva jedno snažno, emocionalno zasićeno iskustvo koje ne treba nužno ponavljanje, koje dovodi do psihičkih lomova i time trajno obilježava suionike nekog zbivanja.

U jednom našem ranijem radu (Šiber, 1992.), analizirajući problematiku političke kulture u procesu tranzicije, naglasili smo da je krah jednoga ideologijskog sustava na kome su se temeljili identitet, lojalnost i hijerarhija moći, ostavio zrakoprazan prostor, ali i snažnu potrebu za novom osnovicom pripadanja. Budući da političke orijentacije objektivno nisu bile utemeljene u interesnoj osnovici društva, jer je i ona sama bila “uprosječena u siromaštvu”, struktura političkih stavova pretežno se formirala kroz proces socijalizacije. Pri tome treba imati u vidu da je i sama mogućnost iskaza različitih političkih orijentacija bila “izvan sustava”, odnosno podložna društvenoj represiji. To znači da je osnovni sadržaj na globalnoj društvenoj razini bio vrijednosni sustav koji je težio homogeniziranju populacije i na taj način legitimiranju poretka, a nosioci političke socijalizacije su prije svega bili obrazovni sistem i masmedijsko posredovanje, koji su bili neposredno pod kontrolom države, odnosno ekskluzivnog i neupitnog nositelja vlasti. U isto vrijeme na individualnoj razini sadržaj socijalizacije bila su tradicionalna opredjeljenja obitelji, formirana s obzirom na položaj u socijalnoj strukturi društva prije Drugoga svjetskog rata i političkog opredjeljenja tijekom toga rata. Na taj način globalni (pod kontrolom države) mehanizmi socijalizacije formirali su svojevrsnu svjetovnu religiju, pod čime se podrazumijeva stanoviti niz neupitnih vrijednosti koje su osnova društvenog konformizma. Institucionalna nemogućnost pluralističkog političkog djelovanja, pa time i postojanje i javno očitovanje različitih političkih i vrijednosnih orijentacija, dovela je kod mnogih do svojevrsnog “homo duplexa”, znači ambivalentnih orijentacija, od kojih je jedna bila javna, konformistička, “glumljena”, a druga privatna, skrivena i iskrena. Ova prva sastojala se od niza rituala, mitova, specifičnog jezika, autoriteta i svega onoga što predstavlja kriterije pripadanja, identifikacije i lojalnosti. Budući da je ta “javna” orijentacija rezultat ideologijske konstrukcije i racionalizacije postojećih socijalnih odnosa i samoga političkog sistema, neegovom propašću i ona nestaje ostavljajući prazninu normi, vrijednosti, kao i kriterija dobra i zla. Promjena samoga političkog sistema objektivno

¹Svakako tu treba imati u vidu i mogući utjecaj obiteljske tradicije prije Drugoga svjetskog rata u okviru HSS-a i Radićevog učenja, ustaškog ili komunističkog pokreta, ali to nije tema ove analize.

ne može neposredno biti praćena i novim strukturiranjem socijalnih odnosa i primjerenog vrijednosnog sustava, tako da se pojedinac ili vraća opredjeljenjima formiranim u okviru obiteljske socijalizacije, najčešće praćene frustracijama i traumama Drugoga svjetskog rata, ili biva izrazito podatan novouspostavljenim jednoznačnim, najčešće crno-bijelim vrednovanjima.

Problem, pretpostavke i varijable istraživanja

Svakako da istraživanje ovako osjetljive problematike zahtijeva demokratske i tolerantne društvene uvjete. U ranijem političkom poretku ovakva istraživanja bila su nezamisliva. Ne samo da je interpretacija povijesti Drugoga svjetskog rata bila neupitna, da su sudionici sukobljenih strana bili ili oličenje “dobra” ili oličenje “zla”, već je i sama društvena praksa, do određene mjere, dovodila, kako sudionike tako i njihove potomke u privilegirane ili deprivilegirane položaje. Isto tako, postavlja se i pitanje bi li odgovori u eventualnom takvom istraživanju u ranijem poretku bili iskreni, imajući u vidu percepciju pritiska i izrazite društvene poželjnosti, odnosno nepoželjnosti pojedinih “biografija”.

U ovom istraživanju nemamo namjeru vrijednosno se opredjeljivati i davati apriorna pozitivna ili negativna obilježja pojedinim orijentacijama. Želja nam je provjeriti je li i do koje mjere “politička biografija obitelji” relevantan faktor za razumijevanje aktualnog političkog opredjeljenja.

Samo određenje problema, kao i prethodno razmatranje, ukazuje i na osnovnu pretpostavku istraživanja: *Ovisno o sudjelovanju pojedinca, odnosno njegove obitelji, na jednoj od međusobno sukobljenih strana, može se do određenog stupnja predvidjeti njegovo političko opredjeljenje. Konkretno, to znači da će oni pojedinci koji imaju “NDH naslijeđe” u većoj mjeri biti pristalice “desnih” stranaka i da će prihvaćati vrijednosti pretežno konzervativnog opredjeljenja. S druge pak strane, pojedinci s “partizanskim naslijeđem” u većoj će mjeri prihvaćati “lijeve” opcije i liberalne vrijednosti.*

Kako bismo odgovorili na postavljeni problem uz “političku biografiju”, ispitali smo i stav prema zbivanjima za vrijeme Drugoga svjetskog rata na tlu Hrvatske, pojedinim povijesnim razdobljima u razvoju Hrvatske i prema pojedinim povijesnim ličnostima u suvremenoj hrvatskoj povijesti.

Kao pokazatelje aktualnih političkih orijentacija uzeli smo preferenciju pojedinih političkih stranaka i stavove prema liberalno - konzervativnim vrijednostima, kao i odnos prema religiji.

Sudjelovanje obitelji u Drugomu svjetskom ratu

Kao što je već naznačeno, ključna varijabla je sudjelovanje obitelji (pojedince) na jednoj od sukobljenih strana. Bez obzira na to što to nije neposredan problem istraživanja, interesantno je pogledati općenito strukturu političkih biografija ispitanika.

Tablica 1: Struktura političkih biografija ispitanika

Kako biste ocijenili pretežnu poziciju Vaše obitelji tijekom II. svjetskog rata?	%
Djelovala je u okviru antifašističkog, partizanskog pokreta	22.8
Djelovala je u ustaškim postrojbama NDH-a	7.4
Djelovala je u domobranskim postrojbama NDH-a	19.3
Djelovala je na više vojno-političkih strana	10.2
Bila je izvan sukobljenih strana	21.1
Ne znam	19.3

Podaci općenito pokazuju da 50 % ispitanika ima jasnu “političku biografiju” obitelji i da među njima ima uglavnom jednak broj pripadnika i jedne i druge suprotstavljene strane (s time da su i ustaške i domobranske jedinice djelovale u okviru NDH).²

Rascjep tijekom Drugoga svjetskog rata djelomično je imao i regionalni karakter. Naime, budući da su “Rimskim sporazumom” Italiji prepušteni veliki dijelovi hrvatskog teritorija - Istra, Hrvatsko primorje, veliki dio Dalmacije i otoci, razumljivo je da je partizanski pokret u tim krajevima bio mnogo snažniji. Osim toga, neposredno nakon pada Italije 1943. godine dolazi i do svojevrsne mobilizacije u partizanske jedinice. Sve to dovodi do toga da je čak i nakon pola stoljeća i svih migracijskih kretanja znatna razlika u “političkim biografijama”, s jedne strane, Zagreba i Osijeka, a s druge, Splita i Rijeke. To je vidljivo u sljedećoj tablici.

Tablica 2: Struktura političkih biografija ispitanika u pojedinim gradovima

Gradovi	NOB	NDH-U	NDH-D	Miješ.	Izvan	Ne zna
Zagreb	15.9	6.6	23.2	10.7	22.7	21.0
Osijek	8.8	14.6	28.8	9.8	22.4	15.6
Split	43.5	5.2	7.8	9.3	13.5	20.7
Rijeka	34.3	5.2	10.8	10.8	22.1	16.9

²Budući da je istraživanje provedeno samo na uzorku stanovnika velikih gradova, ovi podaci ne mogu se generalizirati na čitavu Hrvatsku. Uostalom, ovo istraživanje ima komparativni karakter, što znači usporedbu pripadnika pojedinih “političkih biografija”, tako da nije nužna reprezentativnost za cijelu državu.

Ova razlika koja je vidljiva iz tablice, i statistički je značajna tako da *koeficijent kontingencije iznosi 0.338*.

Još je jedna osobina ispitanika, po sebi izrazito nepolitička, relevantna za ovu analizu. To je dob ispitanika. Naime, logično je pretpostaviti da s vremenom pomalo “blijedi” osjećaj pripadnosti jednoj političkoj pripadnosti, odnosno da postupno dolazi do sve više brakova sklopljenih između pripadnika suprotstavljenih političkih biografija. Sukladno tome, za očekivati je da će kod mlađih ispitanika biti veći postotak “miješane” političke biografije i odgovora “ne znam”.

Tablica 3: Dob i politička biografija ispitanika

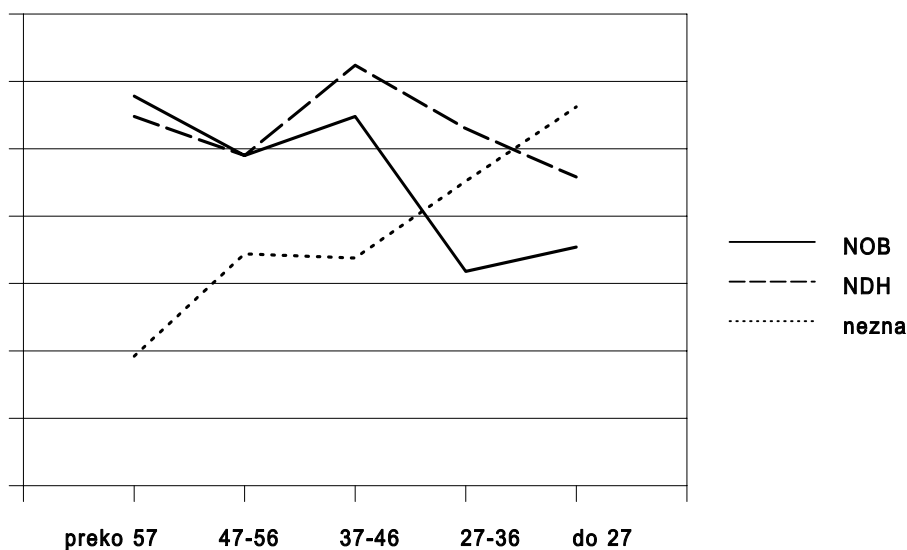
Dob	NOB	NDH-U	NDH-D	Miješ.	Izvan	Ne zna
18-27	17.7	7.6	15.3	11.2	20.1	28.1
28-37	15.9	10.6	15.9	15.0	19.9	22.6
38-47	27.4	7.1	24.1	7.5	16.9	16.9
48-57	24.5	6.4	18.1	8.3	25.5	17.2
58 više	28.9	4.6	22.8	9.1	24.9	9.6

Koeficijent kontingencije 0.229

Kao što vidimo, povezanost, iako je statistički značajna, nije posebno velika i nije sasvim jednoznačno sukladna polaznim pretpostavkama. Pokazalo se da je točna pretpostavka kako će s vremenom, znači kod mlađih ispitanika (u ovom slučaju do 37 godina starosti), doći do povećanog broja “miješanih” političkih biografija i do porasta odgovora “ne znam”, koji ukazuje da je politička biografija obitelji tijekom Drugoga svjetskog rata postala za te ispitanike irelevantna. Interesantno je, međutim, da povećanje tih odgovora nije dovelo, što bi bilo realno očekivati, do podjednagog opadanja kod ostalih kategorija. Naime, kod mlađih ispitanika dolazi do znatnog opadanja pripadnika “NOB” biografije, ali ne i do smanjenja broja pripadnika “NDH” biografija!

Čini nam se da razlog tim podacima treba tražiti izvan samih polaznih pretpostavki, odnosno u svojevrsnom “političkom ozračju”, pod čime podrazumijevamo različito vrednovanje tih tradicija u aktualnim društvenim procesima. Dugo potiskivana i demonizirana “NDH” tradicija sada prilično agresivno traži svoju rehabilitaciju i novo vrednovanje povijesti Drugoga svjetskog rata, a “NOB” tradicija je dosta potisnuta u općem negativnom vrednovanju zadnjih pedeset godina hrvatske povijesti. Vjerojatno su u osnovi tih podataka dva međusobno povezana razloga. S jedne strane, dugogodišnje potiskivanje svoje (ili obiteljske) političke biografije kao rezultat jednostrane i isključive interpretacije tih zbivanja i odgovarajućeg negativnog vrednovanja pripadnika tih obitelji dovelo je do snažne katarzične potrebe da se revalorizira i javno iskaže ta biografija, a s druge, sustavno

djelovanje u javnosti na neki način dovodi do potiskivanja “NOB” biografija. Sukladno tome, mladi ispitanici “NOB” tradicije, nemajući više onu snažnu emocionalnu vezanost uz zbivanja Drugoga svjetskog rata, vjerojatno imaju veću tendenciju priklanjanja odgovoru “Ne znam” nego njihovi vršnjaci koji su, slično svojim roditeljima, morali skrivati svoju ili obiteljsku političku prošlost.

Slika 1: Dob i “politička biografija obitelji”

Preglednosti radi, na gornjoj smo slici prikazali zajedno “NDH-U” i “NDH-D” biografiju i, uz “NOB” biografiju, prikazali odgovore na modalitetu “Ne zna” kao onaj odgovor koji bi se logično trebao povećavati s mladošću ispitanika. Slika jasno pokazuje opadanje “NOB” biografije i izraziti porast modaliteta “Ne znam”.

Vrednovanje pojedinih razdoblja hrvatske povijesti

Burna i dramatična hrvatska povijest 20. stoljeća dovela je do toga da se Hrvatska našla u pet različitih državno-pravnih sustava: kao dio Austro-Ugarske monarhije do Prvoga svjetskog rata; dio Kraljevine Jugoslavije između dva svjetska rata; Nezavisna država Hrvatska kao dio Sila osovine u kratkom i tragičnom razdoblju Drugoga svjetskog rata; kao socijalistička republika u okviru druge Jugoslavije; i napokon samostalna država nakon

1990. godine. Svako od tih razdoblja ima svoje povijesne uvjetovanosti i svoje prijepore, koji tek zahtijevaju temeljito povijesno i politološko propitivanje.

U okviru ovog istraživanja zadržali smo se na globalnoj, subjektivnoj prosudbi ispitanika, svjesni da su i ti odgovori u velikoj mjeri uvjetovani aktualnim procesima i dilemama. U svakom slučaju, nije nam cilj objektivno vrednovanje pojedinih razdoblja, već njihova psihološka refleksija, kao i problem eventualnih različitih vrednovanja, ovisno o sudjelovanju obitelji ili pojedinca u Drugom svjetskom ratu.

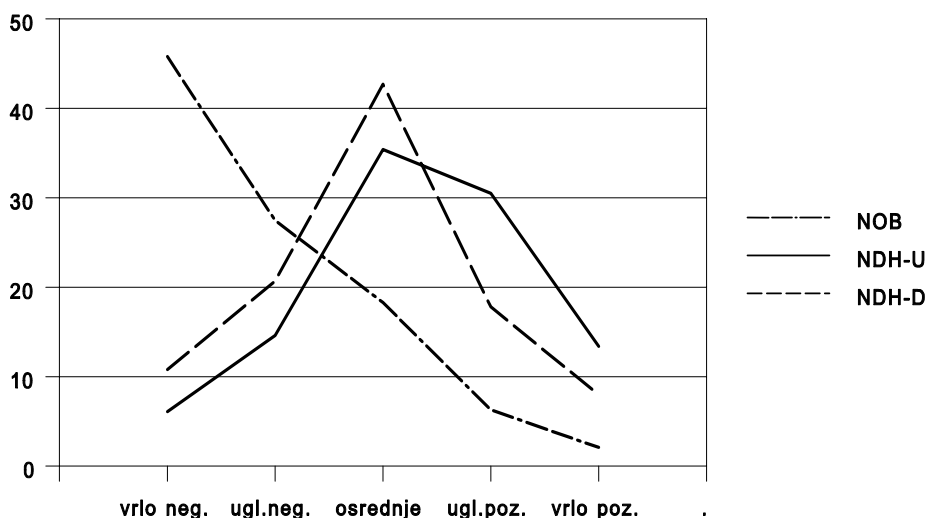
Tablica 4: Kako ocjenjujete pojedina povijesna razdoblja u razvoju Hrvatske?

Povijesna razdoblja	Vrlo negativno	Uglavnom negativno	Osrednje	Uglavnom pozitivno	Vrlo pozitivno	AS
U Austro-Ugarskoj (do 1918.)	13.7	27.0	42.6	13.6	3.1	2.67
U 1. Jugoslaviji (1918.-1941.)	38.8	36.4	21.8	2.4	0.6	1.90
U NDH (1941.-1945.)	23.5	25.8	34.3	11.9	4.5	2.46
U 2. Jugoslaviji (1945.-1990.)	25.3	22.8	37.1	12.3	2.4	2.45
R. Hrvatska (nakon 1990.)	1.8	5.6	25.0	40.1	27.5	3.86

Svako vrednovanje ovih rezultata, izuzev naglašavanja njihove komparativne prirode, nužno bi bilo subjektivno. U usporedbi s drugim razdobljima znatno se pozitivnije vrednuje današnja samostalna Republika Hrvatska, ali i ona uz izraženu kritičku notu. Problem je u ovakvim istraživanjima što je teško ustanoviti vrednuje li se kritički sama činjenica države (odnosno njezin položaj u okviru neke složene države) ili njezino funkcioniranje. Skloni smo vjerovati da je u ovim odgovorima mnogo prisutnije upravo vrednovanje samog sadržaja.

Ključna razdoblja za našu analizu svakako su razdoblje NDH i 2. Jugoslavije. Naime, upravo su za vrijeme NDH i nastale političke biografije, utjecaj kojih ovdje istražujemo, kao što je i 2. Jugoslavija neposredan rezultat zbivanja tijekom Drugog svjetskog rata. Za očekivati je, prema tome, da će upravo u vrednovanju tih razdoblja doći do značajnih razlika. Podaci, međutim, pokazuju da je jedina razlika u vrednovanju pojedinih povijesnih razdoblja Hrvatske u odnosu prema političkim biografijama ispitanika razdoblje NDH! Drugim riječima, jednaka je kritičnost i prema 2. Jugoslaviji i prema današnjoj samostalnoj Republici Hrvatskoj.

Budući da su odgovori ispitanika “miješanih” biografija, onih čije su obitelji bile izvan sukoba i onih koji “ne znaju” svoju političku biografiju, u prosjeku ukupnih odgovora, na sljedećoj ćemo slici prikazati odgovore samo ispitanika u “neposrednom” sukobu tijekom Drugoga svjetskog rata. Korelacija “političke biografije” i vrednovanja “NDH” je 0.384.

Slika 2: Politička biografija i vrednovanje “NDH”

Ovi podaci jednoznačno pokazuju da je “povijesna svijest” o zbivanjima tijekom Drugoga svjetskog rata još uvijek znatno prisutna u vrednovanjima današnjih generacija i da one reflektiraju opredjeljenja svojih obitelji. Interesantno je, također, da su vrednovanja onih koji su (odnosno obitelji) sudjelovali u domobranskim postrojbama izrazito slična onima iz ustaških postrojbi, makar nešto malo kritičnije.

Vrednovanje pojedinih političkih ličnosti

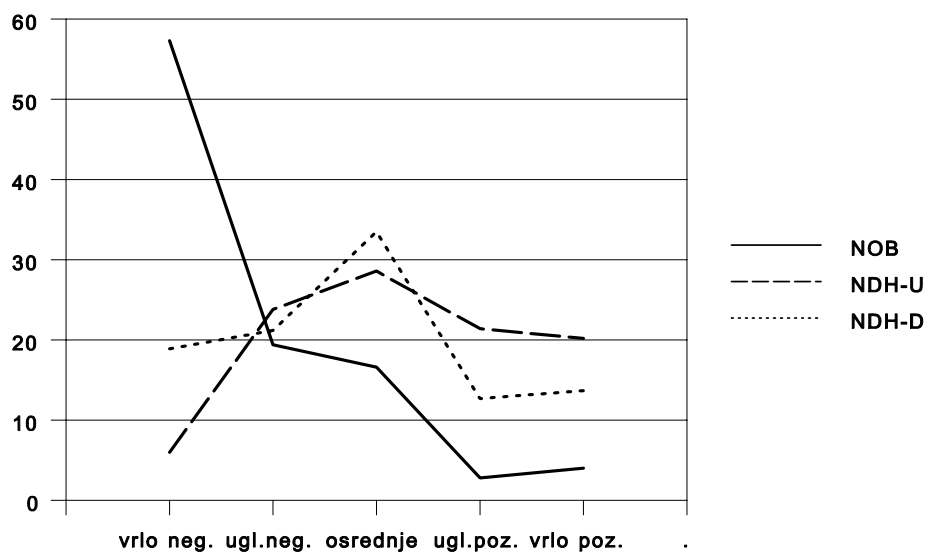
Svako povijesno razdoblje Hrvatske praćeno je i određenim pojedincima koji su obilježili taj dio povijesti i ostavili snažan pečat i na današnje političke procese. U ovom istraživanju nismo mogli obuhvatiti sve one pojedince koji bi svojim značajem zaslužili da uđu u jednu ovakvu analizu, već samo one koji su reprezentanti određenog povijesnog razdoblja. Na temelju toga zanimalo nas je vrednovanje Ante Starčevića, Stjepana Radića, Ante Pavelića, Josipa Broza Tita i Franje Tuđmana.

Tablica 5: Kako vrednujete pojedine povijesne ličnosti u suvremenoj hrvatskoj povijesti?

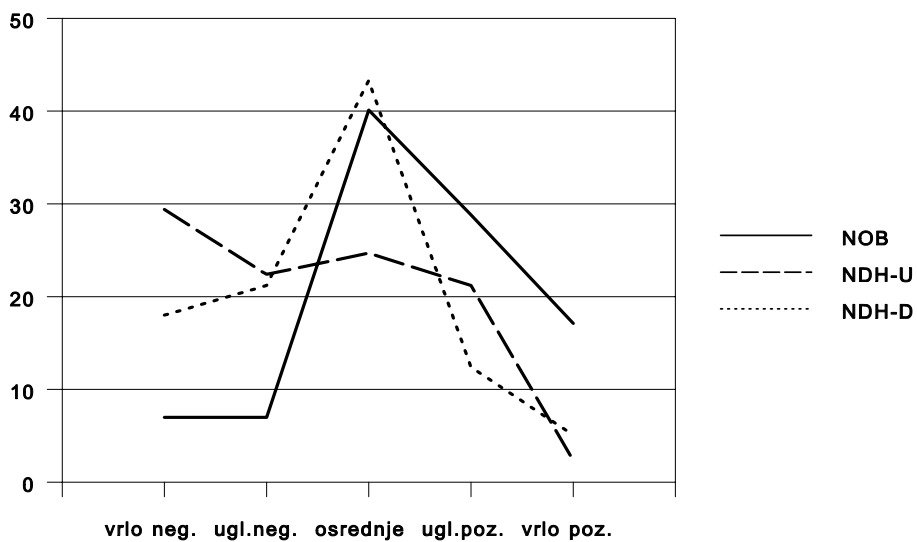
Povijesne ličnosti	Vrlo negativno	Uglavnom negativno	Osrednje	Uglavnom pozitivno	Vrlo pozitivno	AS
Ante Starčević	1.1	3.4	19.6	33.2	42.8	4.14
Stjepan Radić	0.5	1.0	13.5	32.5	52.4	4.36
Ante Pavelić	31.7	25.1	26.2	9.0	8.1	2.32
Josip Broz	12.1	15.8	42.0	21.5	8.6	3.01
Franjo Tuđman	4.0	6.9	27.2	29.3	32.4	3.77

Na temelju aritmetičkih sredina (kolona AS) vidimo da su dvije ličnosti, povijesno najstarije, ujedno i najbolje vrednovane. Stjepan Radić je kudikamo najbolje vrednovana politička ličnost hrvatske suvremene povijesti. I sama distribucija rezultata pokazuje da se uz njegovo ime ne vezuju nikakvi politički sukobi. Vrlo vjerojatno se isto tako radi o ličnostima koje su stvarno povijesne, jer postoji znatna povijesna distanca s koje se može procjenjivati njihov doprinos. Što se tiče Franje Tuđmana, treba uzeti u obzir da je on neposredno djelatna političar tako da je vrednovanje njegove ličnosti pod neposrednim utjecajem dnevnopolitičkih procesa i sukoba, stranačkih opredjeljenja i slično. U svakom slučaju, negativnije vrednovani političari (prije svega, Ante Pavelić) oni su koji su svojom djelatnošću obilježili tragične procese tijekom Drugog svjetskog rata, tako da je opravdano očekivati da će "političke biografije" ispitanika imati utjecaj prije svega na njihovo vrednovanje. Takvo očekivanje pokazalo se ispravnim što je vidljivo na sljedećim slikama. Radi preglednosti, prikazali smo odgovore samo onih ispitanika čije su političke biografije bile u neposrednom sukobu tijekom Drugog svjetskog rata.

Uvid u ove dvije slike pokazuje nam značajne razlike u vrednovanju Ante Pavelića i Josipa Broza, ovisno o političkoj biografiji pojedinca (koeficijent kontingencije za A. Pavelića je 0.384, a za J. Broza 0.317). Slično kao i kod vrednovanja pojedinih povijesnih razdoblja, vidimo da sudioništvo u domobranskim postrojbama slijedi vrednovanja onih koji su sudjelovali u ustaškim postrojbama, ali s nešto negativnijim (kod Pavelića), odnosno pozitivnijim vrednovanjima (kod Broza). Isto je tako vidljivo da pojedinci s "NOB" biografijom mnogo negativnije vrednuju A. Pavelića nego što pojedinci s "NDH" biografijom vrednuju J. Broza.

Slika 3a: Politička biografija i vrednovanje Ante Pavelića

Slika 3b: Politička biografija i vrednovanje Josipa Broza

“Politička biografija” i ocjena zbivanja tijekom Drugoga svjetskog rata

Obično se smatra da je pedeset godina ono razdoblje kad već postoji dovoljna povijesna distanca za objektivno vrednovanje nekoga povijesnog događaja. Svakako da ono što vrijedi za znanost ne vrijedi jednako i za “obične” ljude koji imaju svoje osobno i porodično “povijesno pamćenje”, koje se prenosi s koljena na koljeno i poprima osobine porodičnog pripadanja, legende i tradicije.

Uspostava samostalne hrvatske države svakako da i pred znanost i politiku, ali oosobito i pred javnost, postavlja pitanje značaja zbivanja tijekom Drugoga svjetskog rata za aktualna zbivanja, prije svega za sam čin raspada Jugoslavije i samostalne hrvatske države. Do koje mjere je u temeljima ove države prisutna tradicija NDH, a u kojoj mjeri partizanska borba? U ovom tekstu nemamo pretenzija ulaziti u tu analizu, već nas prije svega zanima odnos javnosti prema tom problemu, i u okviru toga, utjecaj “političke biografije”.

Tablica 6:

Kako danas, 50 godina poslije Drugoga svjetskog rata, ocjenjujete tadašnja ratna zbivanja?	%
Partizanski pokret bio je pravi izraz opredijeljenosti hrvatskog naroda protiv fašizma, a današnja Republika Hrvatska izraz je te borbe	17.2
NDH je bila ostvarenje sna o hrvatskoj državi, a današnja Republika Hrvatska ispunila je taj cilj NDH	17.2
Ni NDH ni partizanska Hrvatska nisu ponudile prihvatljivo rješenje	39.5
Ne znam	26.0

Ono što dominira u ovim odgovorima svojevrsan je “bijeg” od opredjeljenja prema jednoj od suprotstavljenih strana tijekom Drugoga svjetskog rata, tako da dominira odgovor kako nijedna strana nije ponudila prihvatljivo rješenje, odnosno klasičan odgovor kad su u pitanju ovako osjetljivi problemi - “Ne znam”! Za očekivati je, međutim, da će oni ispitanici čija je obitelj jednoznačno bila na jednoj od sukobljenih strana ipak u većoj mjeri pokazati sklonost da je upravo to opredjeljenje za vrijeme Drugoga svjetskog rata u temeljima današnje samostalne Republike Hrvatske.

Tablica 7: Zbivanja tijekom Drugoga svjetskog rata i današnja R. Hrvatska

Politička biografija	NOB u temeljima R.Hrvatske	NDH u temeljima R.Hrvatske	Ni jedno ni drugo	Ne znam
NOB	44.4	5.4	34.7	15.4
NDH-U	4.8	48.8	33.3	13.1
NDH-D	7.3	32.3	40.0	20.5
Mještovita	9.3	11.0	61.0	18.6
Izvan sukoba	13.3	11.7	46.7	28.3
Ne zna	8.1	13.1	27.6	51.1

C (koeficijent kontingencije) 0.489

Podaci u potpunosti potvrđuju polaznu pretpostavku. Odgovori “NOB” i “NDH” biografija dijametralno su suprotni. Kod pojedinaca miješanih biografija, kao i onih izvan sukoba, odnosno koji ne znaju svoju političku biografiju, izrazito dominira odgovor da ni jedna ni druga opcija nije dala prihvatljivo rješenje.

Politička biografija i politički stavovi

Sukob tijekom Drugoga svjetskog rata, koliko god na svjetskom planu bio sukob demokratskog i totalitarnog poretka, imao je i svoje specifičnosti u svakoj pojedinoj zemlji. U ovoj analizi ostavit ćemo po strani one dnevnopolitičke interpretacije o “hrvatskoj” ili “jugoslavenskoj” opciji sukobljenih strana, već ćemo poći od pretpostavke da je politički položaj obitelji tijekom Drugoga svjetskog rata povezan s nekim liberalnijim ili konzervativnijim vrijednostima. Ta “liberalno-konzervativna” dimenzija obično se uzima kao temeljom za razumijevanje stranačkih opredjeljenja u suvremenom svijetu (vidi npr., Ingelhart R., Klingeman H.D., 1979.), a isto se tako pokazalo da je diskriminativna i u našim uvjetima. Po sebi, ta dimenzija nije apriorno pozitivna ili negativna glede civilizacijskih opredjeljenja, već se određuje kao pretežiti svjetonazor u okviru demokratskih društava. Sama dimenzija bliska je (u nekim analizama i identična) dimenziji “lijevo-desno”, ali budući da se uz te pojmove snažno vežu određene konotacije, posebice na ovim prostorima, govorit ćemo o pretežno liberalnom, odnosno konzervativnom opredjeljenju s time da ćemo prikazati rezultate samoidentifikacije i na dimenziji lijevo - desno.

Na temelju većeg broja tvrdnji koje se odnose na socijalno i politički relevantne stavove postupkom faktorske analize izdvojili smo dva faktora, koji su značajno povezani s političkom biografijom. Jedan faktor sadrži pozitivne stavove glede nacionalne otvorenosti i multietničkog društva, a drugi glede problematike socijalne države. Jasno je da se radi o dvije dimenzije koje odgovaraju liberalno-konzervativnom svjetonazoru. Za očekivati

je da će pojedinci s “NOB” biografijom u većoj mjeri prihvaćati te stavove za razliku od pojedinaca s “NDH” biografijom. Uostalom, kako se to vidi iz naredne tablice, ta je pretpostavka i potvrđena.

Tablica 8: Politička biografija i politički stavovi

Politička biografija	Nacionalna otvorenost	Socijalna država
NOB	52.75	52.94
NDH - U	44.96	48.22
NDH - D	46.45	51.81
Miješana	50.01	50.22
Izvan sukoba	51.67	48.22
Ne zna	50.38	51.81
Eta	0.257	0.212

Vidimo da se oni pojedinci koji su bili (ili njihove obitelji) izvan sukoba Drugoga svjetskog rata, kao i oni koji imaju “miješanu” biografiju ili ne znaju, nalaze u prosjeku prihvaćanja stavova glede nacionalne otvorenosti i socijalne problematike. S druge strane, oni koji su bili u neposrednom sukobu, znatno se razlikuju glede tih problema. Budući da je nacionalna zatvorenost, odnosno “čistoća” nacionalne države bila sastavni dio ideologije NDH, a stav o ravnopravnosti pripadnika raznih nacionalnih skupina dio politike partizanskog pokreta (uz zalaganje za socijalnu pravdu), ne treba čuditi da se još i danas te razlike reflektiraju na pripadnike tih obitelji u sukobu prije pola stoljeća.

Uostalom, o dosljednosti ovih podataka govore i odgovori na pitanja o socijalnoj distanci prema pojedinim manjinskim grupama u Hrvatskoj. Za potrebe ovog rada prikazat ćemo samo odgovore na pitanje o prihvaćanju da Srbi žive u Hrvatskoj.³

Tablica 9: Prihvaćanje Srba kao stanovnika R. Hrvatske

Politička biografija	DA	NE
NOB	70.4	29.6
NDH-U	30.0	70.0
NDH-D	43.2	56.8
Mještovita	58.8	41.2
Izvan sukoba	60.2	39.8
Ne zna	51.7	48.3

³Izvorna Bogardusova ljestvica socijalne distance, koju smo i mi primijenili u ovom istraživanju, istražuje spremnost ljudi na različite oblike odnosa s manjinskim grupama - od zajedničkog života u istoj državi do sklapanja braka kao pokazatelja potpune otvorenosti prema drugima.

Kao što vidimo, u prosjeku oko 45 % ispitanika odbija prihvatiti Srbe kao stanovnike svoje države, što svakako trebamo shvatiti kao emocionalnu reakciju na tragična zbivanja u proteklom razdoblju⁴. Sukladno našoj pretpostavci, izrazite su razlike u odgovorima ispitanika različitih političkih biografija, prije svega između onih koji su sudjelovali u partizanskim i ustaškim jedinicama. Kao i ranije, odgovori pojedinaca koji pripadaju domobranskoj političkoj biografiji slični su, makar nešto umjereniji, odgovorima pojedinaca s ustaškom političkom biografijom.

Ove podatke još dodatno potvrđuju i odgovori u vezi s ideologijskom “lijevo-desno” orijentacijom. U prosjeku, pripadnici “NOB” biografije identificiraju se na poziciji lijevog centra, dok se pripadnici “NDH” biografije identificiraju na poziciji desnog centra. Ostali se ispitanici, kako se i moglo očekivati, u prosjeku nalaze na političkom centru.

Politička biografija i stranački izbor

Ključna varijabla političkog ponašanja u višestranačkom sustavu svakako je izbor jedne od političkih stranaka. Političke stranke organizirani su oblik iskazivanja određenih kompleksnih društvenih interesa i u zemljama tradicionalnih demokracija više-manje su stabilni pokazatelji interesa određenih društvenih grupa. U društvima koja se nalaze u svojevrsnoj tranziciji iz totalitarnog u demokratski sustav, gdje ne postoji demokratska tradicija i stabilno stranačko opredjeljenje, i same stranke, ali i njihovo biračko tijelo, u velikoj mjeri konstituirane su na nekim drugim osnovama. To može biti, kad je u pitanju Hrvatska, ostajanje uz reformirani raniji Savez komunista, prilaznje jednom općenacionalnom pokretu kakav je HDZ, pokušaj vraćanja tradicijama u obliku HSS-a i HSP-a, ili stvaranje stranaka po modelu koji postoji u zemljama zapadne Europe, kao što je to Liberalna ili Demokršćanska stranka. Ono što, međutim, nas ovdje zanima jest do koje je mjere politička biografija obitelji iz Drugoga svjetskog rata povezana s izborom jedne od tih ili nekih drugih stranaka. Ili, da postavimo pitanje na drugi način, jesu li pojedine stranke na hrvatskoj političkoj sceni do neke mjere privlačnije jednoj od suprotstavljenih opcija tijekom toga rata?

Za neke stranke nije teško postaviti polaznu pretpostavku. Tako, na primjer, one stranke koje su svojevrsni nastavljači ranijeg Saveza komunista, vrlo vjerojatno u većem omjeru privlače biračko tijelo “NOB” biografije, dok, isto tako za pretpostaviti je da one stranke koje se temelje na jednoj

⁴Pri tome treba voditi računa da uvijek postoji velika razlika između verbalnog odgovora i stvarnog ponašanja. Verbalni odgovor dat je u umjernoj situaciji koja ne obavezuje pojedinca, a stvarno ponašanje dešava se u kompleksnoj socijalnoj situaciji kad pojedinac vodi računa i o reagiranjima drugih, kao i zakonskih, ali i uobičajenih normi.

od verzija pravaštva, konkretno HSP i HSP 1861., više privlače pojedince s “NDH” biografijom. Za ostale stranke teško je unaprijed predvidjeti rezultate, jer neke od njih, kao na primjer HDZ, izričito naglašavaju pomirbu tih dviju političkih biografija. Podaci u narednoj tablici dat će uvid do koje je mjere to uspjelo, barem što se tiče biračkog tijela pojedinih stranaka.

Tablica 10: Politička biografija i stranački izbor ⁵

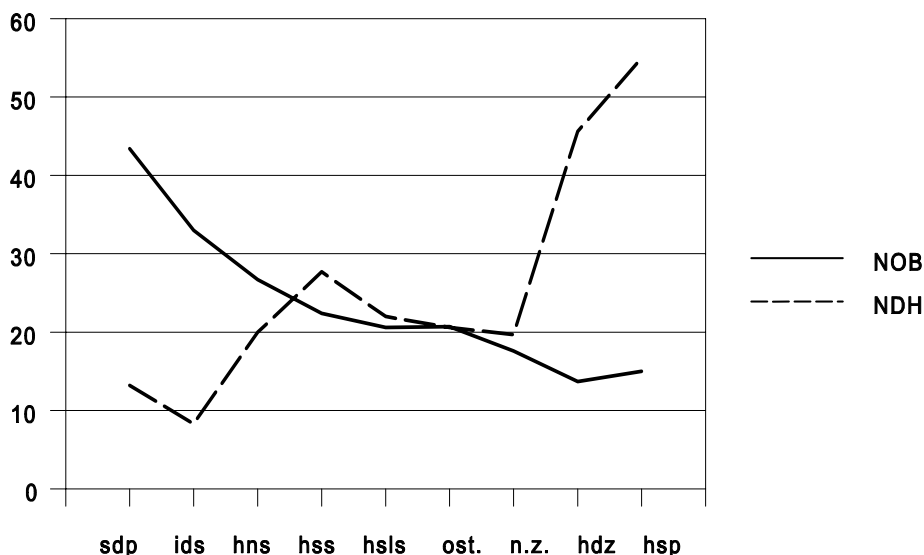
Stranke	NOB	NDH-U	NDH-D	Miješano	Izvan	Ne zna
SDP, ASH, SDU	43.4	1.8	11.4	8.4	23.5	11.4
HDZ	13.7	12.4	33.2	7.1	18.7	14.9
HNS, HND	26.7	6.7	13.3	-	40.0	13.3
HSS	22.4	6.6	21.1	11.8	15.8	22.4
HSLŠ	20.6	6.9	15.1	17.0	23.4	17.0
HSP, HSP 61	15.0	22.5	32.5	5.0	10.0	15.0
IDS, PGS, DA	33.3	8.3	-	8.3	25.0	25.0
Ostalo	20.7	3.4	17.2	13.8	20.7	24.1
Ne zna	17.6	4.2	15.5	12.0	21.8	28.9

Koeficijent kontingencije C - 0.371

Vidimo da dobiveni rezultati u potpunosti potvrđuju polaznu pretpostavku. Kod stranaka ljevice (SDP, ASH, SDU) odnos “NOB” biografija prema “NDH” je 4:1, dok je kod stranaka desnice (HSP, HSP 1861) taj odnos isti, samo u korist “NDH” biografija. Regionalne stranke, u ovom slučaju izrazito zastupljene biračkim tijelom IDS-a i PGS-a (znači Istre i Hrvatskog primorja), po strukturi političkih biografija svoga biračkog tijela identične su strankama ljevice. Taj podatak prije svega odražava povijesna zbivanja na tim prostorima tijekom Drugoga svjetskog rata.

Ipak, za hrvatsku političku scenu najinteresantniji su podaci o političkim biografijama biračkog tijela HDZ-a, ne samo zato što ta stranka ima najbrojnije biračko tijelo već i zato što je ta stranka eksplicite programski najavila nužnost “povijesnog” pomirenja sukobljenih strana tijekom Drugoga svjetskog rata. Sudeći po ovim podacima, barem što se tiče naklonosti biračkog tijela, ta stranka prije svega privlači pojedince s “NDH” obiteljskom tradicijom. Uostalom, ti odnosi se vide mnogo bolje na sljedećoj slici gdje prikazujemo podatke samo za one ispitanike čije su obitelji bile na jednoj od sukobljenih strana.

⁵Budući da smo u preferencijama kod nekih stranaka imali izrazito mali broj ispitanika, saželi smo ih u logičke grupe (između ostaloga, i na temelju uvida u rezultate!), bez obzira na to što takvo grupiranje može izazvati negativne reakcije kod rukovodstava nekih stranaka.

Slika 4: Politička biografija i stranački izbor⁶

Stranke smo poredali na temelju postotka učešća “partizanske obiteljske tradicije” među njihovim biračima. Na slici vidimo da možemo razlikovati tri grupe stranaka: one stranke u kojima izrazito dominiraju pojedinci s obiteljskom tradicijom iz partizanskog pokreta (SDP, ASH, SDU, IDS, PGS, DA), znači one stranke za koje se i inače smatra da su pretežno stranke ljevice; stranke u kojima su podjednako zastupljene obje političke tradicije (HNS, HSS, HSLs, ali i oni pojedinci koji nisu stranački opredijeljeni), znači one stranke koje se obično svrstavaju u politički centar; i stranke u kojima izrazito dominiraju pojedinci s političkom tradicijom Nezavisne Države Hrvatske (HDZ i pravaške stranke), odnosno stranke koje se i inače svrstavaju (bez obzira na izjave svojih čelnika) na desni dio političkog kontinuuma. Ključna razlika glede obiteljske političke biografije biračkog tijela HDZ-a i pravaških stranaka prije svega je u mnogo većem (relativno) učešću pojedinaca s NDH tradicijom u ustaškim postrojbama u pravaškim strankama. Kao što smo to ranije naznačili, dosta je velika sličnost biračkih tijela tih dviju tradicija, s nešto ekstremnijim stavovima onih s ustaškom tradicijom.

⁶Radi preglednosti naznačili smo kraticu samo jedne stranke, a kako je vidljivo iz prijašnje tablice, podaci se odnose na određenu grupu stranaka.

Dosljednost ovih podataka vidljiva je i iz odnosa prema značenju “NOB”, odnosno “NDH” za današnju R. Hrvatsku. Ranije smo vidjeli da je “NOB” obiteljska tradicija povezana s mnogo većim isticanjem značenja partizanskog pokreta, a “NDH” tradicija s isticanjem značenja NDH. Za očekivati je da će i stranački izbor pokazati slične odnose.

Tablica 11: Stranački izbor i značenje zbivanja u 2. svjetskom ratu za današnju Hrvatsku

Stranke	NOB u temeljima današnje Hrvatske	NDH u temeljima današnje Hrvatske	Ni jedno, ni drugo	Ne znam
SDP, ASH, SDU	35.4	2.4	41.5	20.7
HDZ	10.3	32.5	33.3	23.9
HNS, HND	-	6.7	73.3	20.0
HSS	17.3	16.0	44.0	22.7
HSLŠ	13.7	7.8	55.7	22.8
HSP, HSP 1861	7.3	46.3	29.3	17.1
IDS, PGS, DA	41.7	-	25.0	33.3
Ostalo	10.7	10.7	64.3	14.3
Ne zna	17.0	8.5	31.2	43.3

Povezanost stranačkog izbora i stav o značenju sukobljenih strana za današnju Hrvatsku izrazito je velika - koeficijent kontingencije je 0.422. I ovdje vidimo izrazitu podjelu na tri grupe: onu koja ističe značaj partizanskog pokreta (stranke ljevice i regionalne stranke), one koje ističu značaj NDH (HDZ i pravaške stranke), i one koje smatraju da ni jedna od sukobljenih strana nije ponudila prihvatljivo rješenje. U svakom slučaju, interesantno je i znakovito da upravo biračko tijelo stranaka centra na neki način “bježi” od određenja prema zbivanjima tijekom Drugoga svjetskog rata, dok su oni više lijevo ili desno još uvijek znatno vezani uz svoju obiteljsku tradiciju.

Obiteljska politička biografija, stranački izbor i politički stavovi

Socijalizacija unutar obitelji prenosi, kako stranačka opredjeljenja tako i strukturu političkih stavova. Kolikogod povezanost političkih stavova, stranački izbor i obiteljska politička biografija bili veliki, to još uvijek ne znači da ne postoji zaseban doprinos svake od tih varijabli. Drugim riječima, može se postaviti pitanje, na primjer, što je s biračima koji imaju jasnu liberalnu orijentaciju, a dolaze iz obitelji “NDH” tradicije? Ili, suprotno, što je s pojedincima izražene religioznosti i tradicionalnosti, a dolaze iz obitelji “partizanske” tradicije? Budući da u našem društvu još uvijek nije

došlo do jednoznačnog socijalnog strukturiranja, povezanosti stranačkih opredjeljenja i socijalno-ekonomskih programa, odvajanja religije i religioznosti iz uže političke sfere, uz izrazito emocionalno zasićenje političke scene u okviru koje i zbivanja i interpretacija tih zbivanja tijekom Drugoga svjetskog rata imaju značajnu ulogu, teško je jednoznačno odrediti pretpostavke toga problema. Ipak, imajući u vidu i ranije prikazane rezultate, logično je pretpostaviti da će “partizanska politička biografija” i izrazita liberalna orijentacija dovesti do izbora lijevih stranaka, da će “NDH politička biografija” uz izrazite konzervativne orijentacije dovesti do izbora desnih stranaka, dok će pojedinci kod kojih postoji “unutarnji sukob” političke biografije i političke orijentacije, znači “partizanska” tradicija i konzervativni stavovi, odnosno “NDH” tradicija i liberalni stavovi, dovesti do izbora stranaka centra. Ove odnose prikazat ćemo na primjeru odnosa prema religiji.

Tablica 12: Odnos prema religiji

Kako biste odredili svoj odnos prema religiji?	%
Uvjereni sam vjernik, odlazim u crkvu i prihvaćam sve čemu moja vjera poučava	31.9
Vjernik sam, ali rijetko odlazim u crkvu i ne prihvaćam sve čemu moja vjera poučava	44.4
Nisam siguran vjerujem li ili ne	4.4
Nisam religiozan, ali nemam ništa protiv da drugi vjeruju	18.2
Nisam religiozan i protivnik sam religije	1.2

Vidimo da među ispitanicima izrazito dominiraju religiozne osobe (oko 76 %) s marginalnim postotkom odgovora onih koji nisu sigurni i onih koji su protivnici religije. Analiza odnosa političke biografije ispitanika i religioznosti pokazuje značajnu povezanost - koeficijent kontingencije jeste 0.309. U isto vrijeme izrazito je visoka povezanost religioznosti i stranačke preferencije - koeficijent kontingencije je 0.399. Ti odnosi se vide i iz narednih tablica.

Tablica 13: Religioznost i politička biografija

Politička biografija	Uvjereni vjernik	Običajni vjernik	Ne zna	Nije vjernik
NOB	19.2	39.5	5.7	35.6
NDH-U	44.7	49.4	2.4	3.5
NDH-D	44.7	49.8	1.8	3.7
Miješana	24.8	48.3	4.6	22.3
Izvan	35.0	41.7	4.9	18.4

Ove podatke svakako je teško jednoznačno interpretirati. Vjerojatno je činjenica sudionitva u NOB-u dovela do smanjenja religioznosti (kao re-

zultat sustavne indoktrinacije kao sastavnog dijela objašnjavanja ciljeva borbe), pa onda procesom socijalizacije u okviru obitelji do prenošenja na mlađe generacije, a ne da je sama činjenica religioznosti uvjetovala političko opredjeljenje tijekom rata. Isto tako, međutim, ne treba u potpunosti odbaciti ni pretpostavku po kojoj je činjenica religioznosti, pogotovo one koja bez ostatka prihvaća učenje vjere, povezano i s autoritarnom i konformističkom ličnošću koja je kudikamo spremnija nekritički prihvatiti manipulaciju vlasti, pogotovo u situaciji totalitarnog poretka. Možda te dvije pretpostavke potvrđuju podaci o religioznosti za one pojedince koji su bili (ili njihove obitelji) izvan sukoba - oni se nalaze između dviju suprotstavljenih grupa.

Tablica 14: Religioznost i stranački izbor

Stranke	Uvjereni vjernik	Običajni vjernik	Ne zna	Nije vjernik
SDP, ASH, SDU	10.4	44.2	5.5	39.9
HDZ	51.8	42.0	1.2	4.9
HNS, HND	33.3	60.0	-	6.7
HSS	38.2	40.8	6.6	14.5
HSLŠ	18.5	54.5	6.3	20.7
HSP, HSP 1861	53.7	36.6	-	9.8
IDS, PGS, DA, SBHS	-	30.8	30.8	38.5
Ostalo	29.4	44.1	2.9	23.5
Ne zna	31.9	44.4	5.9	17.8

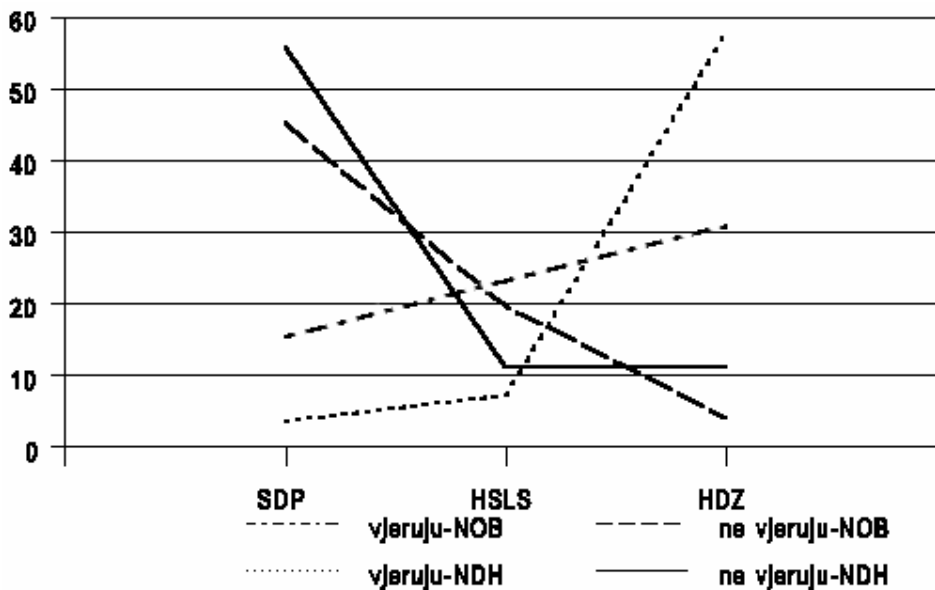
Ovi odgovori izrazito su slični podacima o sudioništvu u Drugom svjetskom ratu. Oni pojedinci koji iskazuju izrazitu religioznost preferiraju stranke desnice - HDZ i HSP, dok oni pojedinci koji nisu religiozni izrazito preferiraju stranke ljevice i regionalne stranke. Umjereno religiozne ne tako izrazito, ali ipak značajno više privlači HSLŠ kao izrazita stranka centra.

Sada ćemo prikazati rezultate o odnosu političke biografije i stranačkog izbora uz kontrolu religioznosti ispitanika i tako dati odgovor na problem koji smo postavili na početku ovog razmatranja. Radi preglednosti, prikazat ćemo podatke samo za tri stranke - SDP (zajedno s ASH i SDU), HDZ i HSLŠ i za tri vrste religioznosti - uvjereni vjernik, običajni vjernik i nije vjernik.

Tablica 15: Politička biografija, religioznost i stranački izbor

Politička biografija	Uvjereni vjernik			Običajni vjernik			Nije vjernik		
	SDP	HSL	HDZ	SDP	HSL	HDZ	SDP	HSL	HDZ
NOB	15.4	23.1	30.8	30.1	21.7	20.5	45.1	19.7	4.2
NDH	3.6	7.2	57.7	8.3	28.6	33.1	55.6	11.1	11.1
Ostalo	5.0	16.3	35.5	17.2	30.1	18.7	25.9	32.9	9.4

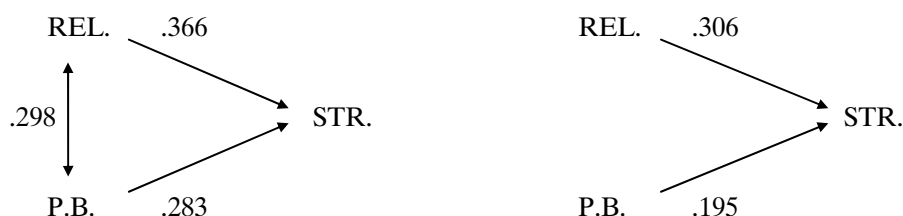
Ovi podaci jednoznačno dokazuju našu polaznu pretpostavku. Svaka od analiziranih varijabli - i politička biografija i religioznost, makar međusobno povezani - samostalno utječe na stranačku preferenciju. Kod ispitanika s partizanskom obiteljskom biografijom sa stupnjem religioznosti opada broj onih koji biraju stranke lijevice i raste broj onih koji se opredjeljuju za HDZ. Isti takav trend možemo vidjeti i kod pojedinaca koji imaju obiteljsku političku biografiju povezanu sa sudjelovanjem u postrojbama NDH. HSL kao stranka centra u najvećem postotku privlači one pojedince koji spadaju u kategoriju "ostalo" (miješana biografija, izvan sukoba, ne zna) tako da se pokazuju kao stranka (slično vrijedi i za HNS i HSS) u kojoj je najmanje na djelu taj povijesni sukob koji je značajno obilježio ne samo hrvatsku prošlost već, kako se vidi i iz ovih podataka, i hrvatsku sadašnjost.

Slika 5: Odnos političke biografije i stranačke preferencije uz kontrolu religioznosti

Dosta je teško grafički prikazati odnose u ranijoj tablici, tako da ćemo se u tom prikazu zadržati samo na onim pojedincima koji su “uvjereni vjernici” i onima koji “ne vjeruju”.

Nema nikakve sumnje da ovi podaci pokazuju izrazito veliki značaj ne samo političke biografije već i religioznosti pojedinca. Samo kombinacija ovih dviju varijabli može objasniti veliki dio varijante preferencije političke stranke. Uostalom, to je vidljivo i iz matematičkog modela parcijalnih korelacija kad se drži konstantnom jedna od varijabli. Radi jednostavnosti, te ćemo odnose prikazati na sljedećoj slici.

Slika 6: Prikaz parcijalnih odnosa

Vidimo da se uz kontrolu međusobnog utjecaja religioznosti i političke biografije smanjuje povezanost političke biografije sa stranačkom preferencijom, ali je povezanost religioznosti sa stranačkom preferencijom još uvijek izrazito velika.

Zaključak

Ovu analizu započeli smo isticanjem značaja političkog uključenja obitelji u tragičnim procesima tijekom Drugog svjetskog rata. Podaci su pokazali da je položaj obitelji u okviru jedne od međusobno suprotstavljenih strana značajno povezan, kako s vrednovanjem toga povijesnog događaja tako i pojedinih relevantnih političkih ličnosti. Isto tako, ono što je politički najznačajnije, sudjelovanje u tim procesima prije više od pola stoljeća još uvijek značajno djeluje na politička opredjeljenja članova tih obitelji. Istina, s vremenom (imajući u vidu mlade ispitanike) taj utjecaj je manji ali još uvijek značajan. Osim političke biografije, značajan utjecaj na politička opredjeljenja ima i religioznost pojedinca, s time da se kontrolom religioznosti smanjuje povezanost političke biografije sa stranačkom prefe-

rencijom. Imajući u vidu ranija istraživanja problematike izbornog ponašanja, koja su pokazala da varijable socijalnog položaja pojedinca nisu povezane sa stranačkom preferencijom (Grdešić et al., 1991.; Šiber, 1993.), što ukazuje na to da naše društvo još uvijek nije interesno strukturirano tako da bi egzistencijalni interesi bili povezani sa stranačkim programima - uloga političke biografije i religioznosti pojedinca pokazuju se kao izrazito relevantni za razumijevanje političkog opredjeljenja.

Literatura:

Allport, G., Attitudes, u: Murchison C. (ed.) *A Handbook of Social Psychology*, Worcester, Clark Univ. Press, 1935.

Eysenck, H., *The Psychology of Politics*, London, Routledge-Kegan Paul, 1953.

Grdešić et al., *Hrvatska u izborima*, Zagreb, Naprijed, 1991.

Heberle, R., *Social Movements*, New York, Appleton-Century-Crofts, 1951.

Ingelhart, R. - Klingeman H.D., Ideological Conceptualization and Value Priorities, u: Barnes, Kaase (eds) *Political Action*, SAGE Publ., 1979.

Janda et al., *The Challenge of Democracy*, Houghton Mifflin Co., 1989

Lazarsfeld et al., *The People's Choice*, New York, Columbia Univ. Press, 1948.

Šiber, I., Structuring the Croatian Party Scene, *Croatian Political Science Review*, Vol. 30, 1993., No. 2, str.111-129

Todd, E., *The Explanation of Ideology: Family Structures and Social Systems*, Oxford: Basil Blackwell, 1985.

Ivan Šiber

*VOTERS' ORIENTATIONS AND IDEOLOGICAL
CONFLICTS DURING WORLD WAR TWO
The Importance of Familial Political Biography*

Summary

The paper analyses the influence of familial “political biographies” during World War II on party preferences. The survey has shown that about 50% of its subjects have a single-track political biography /they belonged to either the partisan movement (NOB) or the army of the Independent Croatian State (NDH)/. The individuals whose political biography is NOB-inclined have a markedly more negative attitude towards the Croatian state of the II World War and Ante Pavelić, positively assess Josip Broz Tito, are less religious and prefer leftist parties. The individuals who have the NDH biography have a positive opinion of the Croatian state during II World War and Ante Pavelić, negatively assess Josip Broz, are much more religious and vote for the parties of the right.

The individuals whose families did not get involved into the conflict or have a “mixed” political biography, are moderately religious and largely vote for centrist parties.

Besides the political biography factor, the degree of religiosity has proved an extremely important factor in the choice of political parties.